

Občianska spoločnosť, záujmové skupiny a aktivizmus

Koniec postkomunizmu

podzim 2019

Doc. Marek Rybář, PhD.

Potiaže s kolektívnou akciou

- Olson (1968): ľudia nemajú dôvod vstupovať do záujmových organizácií ak sú výsledky ich aktivít dostupné aj pre nečlenov
- Problém čierneho pasažiera: nemá dôvod vynakladať úsilie (čas, peniaze atď.) ak má prospech z aktivít angažovaných aktérov
- Prečo by mal zamestnanec vstupovať do odborov, ak sa nimi vyrokované výhody vzťahujú na všetkých zamestnancov?

Potiaže s kolektívnou akciou

- Prečo by mala firma platiť členské v zamestnávateľskom združení, ak zisky, ktoré toto združenie vyrokuje, sa vzťahujú na všetky firmy?
- Prípadne ak dokáže získať výhody len pre seba, vlastnými aktivitami a kontaktmi?
- Možné riešenie spočíva v poskytovaní selektívnych (a nielen kolektívnych) benefitov

Metódy ovplyvňovania

- **Priame:**
- konzultácie s ministerstvami (byrokraciou)
- ovplyvňovanie parlamentov (poslancov)
- Podania na súdy (USA, EÚ, inde ako „posledná šanca“)

Metódy ovplyvňovania

- **Nepriame:**
- Prostredníctvom politických strán
- V minulosti trvalé väzby s konkrétnymi stranami, dnes „diverzifikácia“
- Prostredníctvom médií so zameraním na širokú verejnosť

Environmentalisti v EÚ: Metódy ovplyvňovania

- Kontaktovanie médií (86%), mobilizácia verejnej mienky (72%)
- Kontaktovanie exekutívy (53%), kontaktovanie poslancov (53%), kontakty s miestnou samosprávou (45%), kontaktovanie straníckych lídrov (11%)
- Protestné aktivity (25%), podania na súdy (20%), odmietnutie spolupráce s vládou (13%)

Dalton (2004)

Pluralizmus

- systém, v ktorom množstvo súťažiacich záujmových organizácií vyvíja tlak na responzívnu vládu
- Každá z týchto skupín sa zameriava len na vybraný sektor/odvetvie (zdravotníctvo, vzdelávanie atď)
- Žiadna skupina nekontroluje všetky sektory
- Nové skupiny vznikajú ľahko, čo prináša konkurenciu

Pluralizmus

- Spoločnosť dominuje nad štátom
- Vláda reaguje na požiadavky, ktorým je vystavená zo strany súťažiacich záujmov
- Dahl (1993): záujmy vzdelávajú občanov v politickom živote, posilňujú ich voči štátu, zabezpečujú, že žiadna skupina trvalo alebo pravidelne nedominuje

Korporativizmus

- Systém vzťahov medzi vládou a záujmami,
- významné rozhodnutia vznikajú v diskusii medzi exekutívou a niekoľkými strešnými organizáciami
- Tieto organizácie zvyčajne reprezentujú zamestnávateľov a zamestnancov
- Vláda poskytuje prístup, organizácie súhlas svojich členov s rozhodnutiami

Korporativizmus

- Štát vedie a usmerňuje spoločnosť
- Vláda poskytuje vedenie organizovanej a integrovanej spoločnosti, s ktorou zdieľa vízie a ciele
- Predpokladá hierarchiu organizovaných záujmov, zvýhodnenie najväčších a najsilnejších z nich
- Predpokladá vysokú mieru (povinnej) organizovanosti

Čo je korporativizmus?

- Hospodársky **rozvinutá** **demokratická** krajina, kde existuje **koordinovaný, kooperatívny** a **systematický** manažment národného hospodárstva **štátom, odbormi** a **zamestnávateľmi**, ktorý je na prospech všetkých zúčastnených strán

Korporativistická politika

- Štrukturálne predpoklady korporativizmu
- Roly zúčastnených aktérov
- Vzorce správania aktérov
- Podporný kontext

Štrukturálne predpoklady

- Väčšina zamestnaného obyvateľstva je organizovaná v malom počte odborových organizácií
- Podnikateľskej komunite dominuje malé množstvo firiem združených v silnom zamestnávateľskom zväze
- Centralizované dohadovanie miezd
- Silná angažovanosť štátu v hospodárstve

Roly aktérov

- Účasť organizácií zamestnávateľov a zamestnancov na tvorbe parametrov verejných politík
- Konsenzuálne rozhodovanie o najdôležitejších zmenách hosp. politiky
- Zamestnávatelia a zamestnanci sa podieľajú aj na **implementácií** týchto rozhodnutí

Vzorce správania aktérov

- Zhoda všetých troch aktérov na najširších spoločenských hodnotách
- Kultúra konsenzu a kompromisu
- Uprednostňujú dojednané výsledky pred nanútenými výsledkami, resp. pred silným konfliktom zúčastnených

Nápomocný kontext

- Tradície sociálnodemokratických vlád
- Vysoké výdavky na sociálne programy
- Nízke výdaje na obranu
- Malá a otvorená ekonomika

Korporativizmus

- Nie je to len inštitucionálna štruktúra, združujúca špecificky definovaných aktérov, ale aj:
- systém na alokovanie/rozdelenie hodnôt a
- systém tvorby a implementácie rozhodnutí

USA a Rakúsko

- Pluralizmus a korporativizmus sú ideálne typy (modely)
- USA ako príklad pluralizmu a Rakúsko (min. do 90.-tych rokov) ako príklad korporativizmu:
- **Rakúsko:** všetci zamestnanci členmi jednej z troch komôr: zamestnaneckej, obchodnej alebo poľnohospodárskej

Rakúsko a korporativizmus

- Komory s právom nominovať svojich predstaviteľov do množstva verejnoprávných inštitúcií
- Právo byť konzultovaný pri príprave dôležitých ekonomických a sociálnych politík
- Navyše existovali aj dve organizácie s dobrovoľným (ale vysoko reprezentatívnym) členstvom:

Rakúsko a korporativizmus

- Odborová centrála ÖGB a Liga rakúskych priemyselníkov VÖI
- Odborová centrála združovala všetky existujúce odborové zväzy a centrum malo väčšie právomoci než jednotlivé zväzy
- Výrazné prepojenie komôr a zväzov s hlavnými politickými stranami: Socialisti s odbormi a zamestnaneckou komorou, ľudovci s obchodnou a poľnohospodárskou komorou a priemyselníkmi

Odbory a záujmy v komunizme

- Štát ako nástroj na kontrolu spoločnosti
- Komunistické spoločnosti boli vysoko organizované (existencia výlučných “spoločenských” organizácií) *s de facto* povinným členstvom
- Nezávislá angažovanosť bola postihovaná
- Strešné organizácie typu “Národný front” (komunistická strana, prípadne ďalšie strany, odbory, kultúrne a športové organizácie atď.)

Odbory v komunizme

- Významná súčasť ideologickej legitimizácie režimu
- Prevodové páky pri prenose a implementácii rozhodnutí zo štátu na spoločnosť
- 80. roky: oponenti režimu používali záujmové organizácie ako východisko pre svoju činnosť:
- Odbory Solidarita (POL'), Podkrepa (BUL), Nezávislé odbory (MAĎ),

Reprezentácia záujmov v SVE

- Transformačný korporativizmus?: tripartitné štruktúry s cieľom zabezpečiť sociálny zmier v ťažkom prechode od plánovanej k trhovej ekonomike
- Vláda, odbory a zamestnávateľia (vtedy štátne podniky!)

Reprezentácia záujmov v SVE

- Vznik prvých tripartitných štruktúr už v roku 1990 (ČR, SR, BUL)
- Všade len symbolický a formálny prístup k rozhodovaniu a fakticky žiadnu účasť na implementácii
- Tripartita ako legitimizačný nástroj vlád s transformačnou agendou?

Reprezentácia záujmov v SVE

- Vlády (bez ohľadu na ich politické zafarbenie) sa snažili minimalizovať faktický dopad tripartitných rokovaní
- Časté prerušenie “sociálneho dialógu”
- Nízka triedna identita zamestnancov?
- Prokapitalistická atmosféra 90.-tych rokov?
- Porazenecká nálada a nezáujem odborárov

Občianska spoločnosť v SVE

- komparatívne dáta ukazujú na nižšiu mieru členstva v dobrovoľných združeniach a nižšiu mieru dobrovoľníctva aj protestných aktivít v SVE
- nielen v porovnaní so záp. Európou, ale aj ďalšími krajinami tretej demokratizačnej vlny (južná Európa, Latinská Amerika)
- to ale neznamená, že občianska spoločnosť v SVE vznikala až po páde komunizmu
- ani to neznamená jej irelevantnosť

Občianska spoločnosť v SVE

- obrovské rozdiely medzi postkom. štátmi skryté za fasádou spoločného komunistického režimu
- existencia inštitucionalizovanej sféry spolkov a združení kontrolovaných režimom (odborníci, profesijné a záujmové zväzy, ekologovia)
- počas komunizmu: silno centralizovaná, byrokratická a politizovaná sféra
- postupne rozdiely medzi POL a MAĎ vs. ČS, RUM, NDR

Rozdiely počas komunizmu

- POL: časté protesty a odpor spoločnosti (robotníci, študenti, cirkev, roľníci)
- kulminácia v roku 1980: vznik Solidarity, pokračovania v rokoch 1988-89:
- najmohutnejšia obč. spoločnosť po 1989
- vplyvná Katolícka cirkev
- porovnateľná situácia v Maďarsku – stratégie kooptácie počas komunizmu

Rozdiely počas komunizmu

- menší počet dizidentov v ČS, Slovinsku a pobaltských štátoch – existencia politických, náboženských a kultúrnych iniciatív
- množstvo režimných organizácií prežilo rok 1989: stratili členov, zmenili lídrov aj názvy, udržali si ale časť zdrojov
- pád komunizmu priniesol “organizačnú revolúciu” – vznik množstva charitatívnych organizácií, MVO a nadácií

Rozdiely po páde komunizmu

- obrovské rozdiely medzi demokratickými a nedemokratickými/hybridnými režimami:
- počty organizácií
- právna regulácia
- v nedem/hybrid. režimoch často prevažujú organizácie zdedené z komunizmu
- “nová” občianska spoločnosť bežne funguje na dizidentskom princípe – protesty a soc. hnutia ako reakcia na porušovanie noriem

Rozdiely po páde komunizmu

- **silno autoritárske režimy** (Bielorusko, Turkménsko, Uzbekistan) – pokusy eliminovať akékoľvek aktivity autonómnych organizácií
- **menej autorit/hybridné režimy** (napr. Rusko): marginalizácia niektorých typov organizácií, silné reštrikcie činnosti MVO, dotácie pre “prorežimné”, často z komunizmu zdedené organizácie
- **demokracie** v SVE: právny rámec a aktivity podobné ako v záp. Európe

Rozdiely po páde komunizmu

- ukazovateľom reálnej sily občianskej spoločnosti nie sú počty členov, ale skutočný vplyv organizácií na tvorbu vládnych rozhodnutí
- rozdiely sú aj v postojoch obč. spoločnosti voči moci: prevládajú protesty alebo spolupráca?
- nárast nového ideologického typu: “uncivil society”: Bul, Maď, Lotyšsko vs. Est, Pol, Slovinsko

Slabosť občianskej spoločnosti?

- z porovnávacích výskumov vychádza nízka miera členstva v organizáciách občianskej spoločnosti
- zároveň obrovský nárast registrovaných organizácií a spolkov (tabuľka)
- protestné aktivity poklesli oproti 1989/90, ale po roku 2004 neexistuje jednotný trend (napr. pokles v Poľsku, ale nárast v Maďarsku)

Table 1. Average 'active membership' of civic organisations, 1995–2012

	Average memberships, 1995–2008	Average memberships, 2005–2008	Average memberships, 2010–2014	Change (abs.)
Bulgaria	1.75	1.38	–	–0.38
Poland	–	4.50	5.23	+0.73
Romania	5.75	2.00	3.93	–1.82
Russia	2.25	2.38	1.43	–0.82
Slovenia	4.50	8.38	7.28	+2.78
Ukraine	1.50	3.13	1.92	+0.42
Germany (East)	7.75	5.13	6.46	–1.29
Moldova	4.25	6.00	–	+1.75
Serbia	2.50	2.88	–	+0.38

Note: Average rate at which respondents say they are 'active' members of the following organisations: religious associations, sports clubs, cultural associations, trade unions, political parties, environmental associations, professional associations, humanitarian groups.

Dva druhy aktivizmu

- **participačný aktivizmus:** potenciálna a reálna participácia na občianskom živote, na aktivitách záujmových organizácií, a účasť na voľbách
- **transakčný aktivizmus:** dočasné aj trvalejšie väzby medzi organizovanými neštátnymi aktérmi a medzi nimi a politickými aktérmi, držiteľmi moci a ďalšími inštitúciami
- pri skúmaní transakčného aktivizmu nájdeme oveľa bohatšiu a početnejšiu zmes aktivít než pri individuálnom participaçnom aktivizme

Transakčný aktivizmus

- založený na budovaní koalícií medzi malými profesionálnymi organizáciami a získavaní strategických pozícií vo vzťahu k držiteľom štátnej moci
- dokáže kontrolovať štátnu moc lepšie než ako by sme čakali od spoločnosti izolovaných, pasívnych a odcudzených občanov
- problémom je, že mu chýba možnosť odvolať sa na legitimitu a mandát občanov, čo im sťažuje pozíciu pri presviedčaní politických predstaviteľov